

NOGET OM BEPI OG STUDIER AF HORATS' SATIREPOETIK

Søren Sørensen

Det var i går, at der pludselig stod under 'inbox': "Bepi Torresin er død", og det er det stadig svært at fatte og klare. Som der var en ven, der skrev i dag: "Ja, det er meget trist at miste en ven og lærer som Bepi, han bliver aldrig erstattet". Hvad Bepi personligt og fagligt har betydet for os, der studerede, er det umuligt blot at overskue. Og det er ikke til at fatte, at han ikke er her mere.

Tankerne går ikke mindst tilbage til dengang, jeg skrev speciale med Bepi som vejleder. Det var min oprindelige plan at skrive om Horats' Ars Poetica og inddrage poetikken i hans Saturae som en tidligere og grundlæggende poetik¹, men af Bepi lærte jeg at arbejdet med selve satirepoetikken var et rigeligt stort område. Mit arbejde foregik i 'glasburet' øverst i Bygn. 321 med rød eller sort IBM-skrivemaskine før EDB, men alligevel – med kaffebrygning lige ved siden af og så sekundærlitteraturen, som var fra Insituttets eget bibliotek eller fra Statsbiblioteket, hvor der var et stort kartotek med små sedler. Eller lån fra Bepis eget vældige bibliotek. I det færdige speciales bibliografi står filologerne der friske også i dag; navne som Pasquali, Leo, Kaibel, Fraenkel, Dahlmann, osv. Nogle af disse, især Pasquali og Fraenkel, der havde været Bepis egne lærere eller kolleger på Scuola Normale. Det var sådan noget, der gav Bepis virke et historisk og filologisk vingesus.² Bepis kontor lå henne for enden af gangen, og mindet om turen derhen og tilbage igen er ikke til at glemme. Han var der jo altid i mere end én forstand. Og skråt over for Bepis kontor trykkede vi med stencil-duplikator det gamle Agora (eller Vox Populi, som det tidligere hed). Ja, det var dage.

---

¹ Hurtigt faldt interessen på især et vers i Ars Poetica nemlig 128 (*difficile est proprie communia dicere*), hele konteksten og ikke mindst den stadige diskussion om disse blandt de indviede siden. Det er en sær og vel også noget malplaceret trøst, men under tankerne om at skrive en artikel, der vil blive publiceret i næste nummer af *Classica & Mediaevalia* hjalp Bepi (naturligvis!) mig med kritik.

² Lidt af denne sekundær-litteratur vil blive anført i noterne nedenfor.

En væsentlig del af mine analyser under arbejdet havde udgangspunkt i et bestemt tema, nemlig en adskillelse i teorien om, hhv. poeta, digteren og hans værk poema, digtet, og arbejdet tog udgangspunkt i analyser af de tre Horats-satirer, der var særligt relevante for hans satirepoetik: *Saturae* I 4, I 10 og II 1.

Det var allerede i kontakten med satirepoetikken dengang og også siden hen tydeligt at mærke Bepis italienske baggrund. For i Italien har Horats' Satirer og også hans *Oder* haft en meget større betydning end herhjemme, også i moderne tid. At erindre hele Bepis personlige engagement og viden, også om dette, er helt, som om han var her lige nu. Det, der følger i denne artikel, har den særlige pointe, at Bepi som vejleder var meget tilfreds med min analyse, som han mente var grundlag for en artikel, og jeg var faktisk i gang med den, da han faldt bort. Lad dette være en kun alt for ringe trøst og udførelse af arbejdet. Alene omfanget hér er naturligvis mere begrænset end dengang, og først og fremmest har Bepis fravær fyldt arbejdet med melankoli og smerte.

Hvad angår temaet om poeta, er det vigtigt at huske, at for Horats er det at skrive satire et personligt anliggende og uløseligt forbundet med satirikerens moral, karakter og (verbale) opførsel. Digteren gør værket. Hans måde at opfatte verden på, hans indtryk forbindes med hans værk, hans udtryk, hvad angår både værkets indhold og form og digtningens funktion.

I antik poetik var det en ret udbredt opfattelse, at digteren (frivilligt eller ufrivilligt) viser sin karakter i værkets indhold, også i de dramatiske genrer, hvor digteren jo ikke optræder selv. Og dette er særligt relevant for Horats' satirepoetik, fordi han i *Satura* I 4. 1-10 knytter satiren til den gamle attiske komedies vigtige element af det personlige og hårde angreb og udhængning af andre med navns nævnelse (*onomasti komoidein*):

Eupolis atque Cratinus Aristophanesque poetae
 atque alii, quorum comoedia prisca virorum est,
 siquis erat dignus describi, quod malus ac fur,
 quod moechus foret aut sicarius aut alioqui
 famosus, multa cum libertate notabant.
 Hinc omnis pendet Lucilius, hosce secutus
 mutatis tantum pedibus numerisque, facetus,

emunctae naris, durus componere versus.

Nam fuit hoc vitiosus: in hora saepe ducentos,
ut magnum, versus dictabat stans pede in uno;

Vi kan her se betydningen af den gamle attiske komedie for den romerske satire og selve denne genres inventor, Lucilius' status og betydning også for Horats, selv om versene jo også viser et stadigt tema i Horats' satirepoetik, nemlig kritikken af stilen hos Lucilius. Men det er ikke hele sandheden om satirepoetiken. Denne fremsættes, spredt ud i Saturae I 4, I 10 og II 1, ved, at Horats lader sig selv eller andre optræde i tre forskellige sammenhænge, hvor satirikerens eller andre viser forskellige former for (verbal) opførsel.

Derfor vil der i det følgende være en nærmere omtale af relevante passager i disse Saturae, hvis indhold vil blive sammenholdt med angivelser af den antikke teori, der danner baggrund for eller kan uddybe Horats' tanker.

Men først en kort omtale af de tre sammenhænge:

1) Den offentlige sammenhæng; fra satirikerens noget social-etiske ophøjede rolle som en censor morum til gadens 'vilde' og frygtede nedrækker samt den offentlige moralprædikant. I denne sammenhæng har vi som teoretisk reference, foruden Horats, de indirekte udsagn om satirepoetik i teorien om den gamle komedie og om den med Horats nogenlunde samtidige satiriske skrivning i det romerske litterære miljø.

2) Den private sammenhæng; hvilket primært vil sige kredsen i et convivium med dets karaktertyper og dets sermones eller kredsen af amici i ludus og otium.

3) Den personlige sammenhæng; satirikerens som censor sui i lyset af hans satire; satirikerens i 'samtale med sjælen', som Platon i Sofisten 263E siger om tanken.

Generelt kan man om disse sammenhænge sige, at satirikerens fremstiller sig selv som en person, der skriver, fordi han ikke kan lade være med det – hvad enten det er, fordi han har en mission, gør det af lyst, som en del af livet, eller fordi det er

nødvendigt for ham at betro sig til sine skrifter. Som Horats siger det i Satura II 1. 57-60:

... seu me tranquilla senectus
 exspectat seu Mors atris circumvolat alis,
 dives, inops, Romae, seu fors ita iusserit, exsul,
 quisquis erit vitae, scribam, color.

Det er stolte ord, som man kan sammenligne med Fraenkels vurdering: “These ancient poets [i. e. Lucilius og Horats] produce pictures of their own bios not because they want to unburden their soul and clear their mind, but because they consider their day-to-day life with its many facets highly suited to their capacity for neat and suggestive description and to their bent towards sincere, if not always profound, meditation on human affairs.”³

De vigtigste personer i Horats’ satirepoetik ud over ham selv er netop denne romerske genres grundlægger, Lucilius (ca.180-103 f. Kr.). Det billede, der tegnes af ham af Horats, er af afgørende betydning for hans egen satire som modsat eller parallel illustration, hvor vi nok må konstatere, at Horats bevæger satiren fra den offentlige (og aggressive) sammenhæng i den gamle komedie, og hos Lucilius, til den personlige sammenhæng hos ham selv. Der er meget, der tyder på en vis påvirkning fra Lucilius på den romersk (og apologetisk) satirepoetik. Hertil kommer antikke teoretiske udsagn om satiren og andre genrer, der er relevante for satiren, og teoretiseringen om satire har også relation til sider af etisk eller retorisk teori. Der er også en anden grund til opmærksomhed på de tre sammenhænge. For jeg tror ikke, at det er at overfortolke disse forskellige sider i satirepoetikens fremstilling at opfatte dem som mere end faktiske og aktuelle situationer og diskussioner. I disse sammenhænge er der nemlig også berøringspunkter med teorier om andre litterære genrer, som Horats inddrager i sin satirepoetik. Han kender til teorier om satiren og dens litterære ophav; det viser hans henvisninger til den gamle attiske komedie og til diatriben. Det er dog ikke sådan, at han opstiller noget katalog for satirens afstamning og dens litterære relationer. Hans metode er primært at præsentere sig selv i forhold til Lucilius, og hvad man i teoretisk og almindelig opfattelse kan forstå

---

³ E. Fraenkel, *Horace* (Oxford 1957), 153.

som satirikerer og satiren. Vi må selvfølgelig ikke glemme, at satiren trods diverse tråde bagud i det græske også for Horats er en særlig romersk genre, hvis inventor netop var Lucilius. Men man får i Horats' fremstilling af satirikerer og hans værk også indtryk af relationer til andre genrer, der mere generelt set har med etik, humor og især personlige angreb at gøre. Disse relationer kan komme 'af sig selv' eller mere eller mindre ubevidst. Hvis satirikerer f. eks. præsenterer satiren som en genre, der i nogles opfattelse har det at rakke ned (maledicere) som sit væsentligste element, er det nærliggende ikke at blive på gaden i Rom, så at sige, at sammenligne satiren med litteraturhistorisk velanskrevne genrer, hvor dette også opfattes som det vigtigste, og at se satiren i dette lys.⁴ Vi kan sammenligne med satirens forhold til andre genrer i senantik teori, således som det er opstillet af van Rooy⁵. Hvis man i opfattelsen af satiren lagde vægten på det personlige angreb, så havde man forbindelsen til jamben; lagde man vægten på det social-kritiske, så var der en relation til den gamle komedie; med vægten på frisproget, det løsslupne og med det obskøne var der en relation til satyrspillet.

Lad os se lidt nærmere på de tre sammenhænge:

1) Den offentlige sammenhæng

Den indledning af Satura I 4, som jeg citerede før, gør på en måde al usikkerhed omkring satiren og teorien om den overflødig, da versene jo tilsyneladende tyder på, at Horats selv fra første færd regnede genrens tilhørsforhold med i arven fra den gamle komedie. Dette svarer til det, han i Satura I 10. 16-17. siger i listen af idealer for satirens humor og stil:

illi, scripta quibus comoedia prisca viris est,
hoc stabant, hoc sunt imitandi.⁶

Men at Horats i det følgende i Satura I 4 og i andre sammenhænge præsenterer sig selv som den renlivede arvtager for satirikerer af den gamle komedie (i modsætning til

---

⁴ Leo siger om satirens forhold til maledicere-genrer, i Gesh. d. röm. Litt. 410: "Von Archilochos und Hipponax mit ihrer Kampflost zu Lucilius geht eine direkte Linie, gleichviel ob er sich dessen bewusst war oder nicht".

⁵ C. A. vanRooy, *Studies Classical Satire and Related Literary Theory* (Leiden 1965), 138f.

⁶ Dog siger Horats i Epistula II 2. 58-59 også om satiren i forhold til sine Carmina og Epodi: carmine tu gaudes, hic delectatur iambis, / ille Buineis sermonibus et sale nigro. Satiren set som diatribe.

den noget uprøvede Lucilius, der kritiseres for sin stil af Horats), er altså ikke hele sandheden om Horats' satirepoetik. Det bør nævnes, at Lucilius selv at dømme efter de fragmenter af ham, der er overleveret, ikke taler om noget tilhørsforhold til den gamle komedie. At han havde læst den er vel næppe utænkeligt. Angående hans egne tanker om genrens forhold til den gamle komedie er det eneste, højest usikre indicium 1111 M: *Archaeotera ... unde haec sunt omnia*. Det er usikkert hvad *archaeotera* refererer til, og hvilken kontekst der er tale om.

Men hvad med denne teori i det hele taget? Tilsyneladende er det da besynderligt at sammenligne, ja at se et litterært afhængighedsforhold mellem to genrer, der er så forskellige i kultur og facon; men man kan jo sige, at det netop er lighedspunkterne, der har fået Horats til at lave sammenligningen. Der er foretaget en abstraktion, for ikke at sige ensidig forenkling af sider af begge genrer, før man kunne lave en sammenligning, der var dybere forankret. For at kunne forstå Horats' metode hér må vi altså først prøve at danne os et billede af den teoretiske tradition, der ligger bag, for en sådan findes nemlig den antikke filologis og poetiks teori om den gamle komedie og delvis også om satiren.

Vi kan finde teorien om komedien i traktaten *Peri Komoidias* og lignende, og den findes primært hos grammatikere og i kommentarer og skolier.⁷ Det hører med, at der ikke er tale om stor teori hverken i omfang eller indhold. Både i de græske og latinske traktater er der tale om skematiske synspunkter og temaer, der gentages gang på gang. Denne traktatpoetik bestemmer komedien ved dels at sammenligne den med tragedien og dels ved at sammenligne den gamle komedie med den nye (eller den mellemste). Vi kan heraf udlede disse punkter: a) De kanoniserede forfattere, for den gamle komedies vedkommende, er netop de tre forfattere, som Horats nævnte i *Satura* I 4. 1: Eupolis, Kratinos og Aristofanes. b) Den gamle komedie var nyttig samfundsmæssigt: den havde en demokratisk og opdragende, social-etisk funktion og kritiserede offentligt almindligt kriminelle og magthavere, der misrøgtede deres hverv. Den var indbegrebet af frisprog og fri ytring med et formål, der rakte ud over det personlige fjendskab. c) I modsætning til senere komedie var dens komik og angreb åbne og ikke gådefulde. d) Den gamle komedie 'udartede' og måtte reguleres med lov; et forenklet billede, som Horats senere selv ytrer i *Ars Poetica* 281-284:

---

⁷ *Comicorum Graecorum Fragmenta* I (Berlin 1899).

Successit vetus his comoedia, non sine multa
laude, sed in vitium libertas excidit et vim
dignam lege regi: lex est accepta chorusque
turpiter obicuit sublato iure nocendi.

Den latinske traktatpoetik er særligt interessant, fordi den inddrager det ret ukendte romerske drama (bortset fra Plautus og Terents) og et par steder også satiren. Og i særlig grad er den interessant i forhold til Horats og hans poetik, fordi de tjener til at placere et teoretisk knudepunkt omkring hans tid, nemlig Varro. Og selv om de latinske traktater er senantikke, går der også i dem linjer tilbage til aleksandrinsk filologi og peripatetisk teori. Et eksempel på dette er Diomedes, *Ars Gram.* III, *De Poem.* VI 1 (Kaibel 55) (4..årh.): “Satura dicitur carmen apud Romanos, nunc quidem maledeicum et ad carpenda hominum vitia achaeae comoediae caractere compositum, quale scripserunt Lucilius et Horatius et Persius.” Og endnu ældre og filosofisk og historisk bredere funderet er Cicero, *De Rep.* IV 12, der siger om poetikken under de særlige romerske forhold: “nostrae contra duodecim tabulae cum perpauca res capite sanxissent, in his hanc quoque sancendam putaverunt, si quis occenrtavisset sive carmen condidisset, quod infamiam faceret flagitiumve alteri.”⁸

Cicero viser os, at via den græske aleksandrinske og peripatetiske tradition var den gamle komedie og den ensidige opfattelse af den som *onomasti komoidein* nået til Rom før Horats. De senere både græske og romerske traktater og lignende er naturligvis ikke kommet ad samme romerske vej, men det er rimeligt at antage, at det er i forbindelse med den romerske reception af gamle komedie, at romerne selv inddrager Lucilius og satiren ud fra samme enstrengede opfattelse og derved får anbragt ham i et afhængighedsforhold til denne komedie, selv om der jo i bund og grund er meget store formelle forskelle mellem de to genrer – særligt hvis man læser Horats' faktiske *Saturae*. Således Leo: “Beide Anschauungen gehen Hand in Hand. Die einseitige Betonung der persönlichen Angroffe in der archaia komoidia führte zu

---

⁸ Jf. Quintilian, *Inst. Orat.* X 1. 65 om den gamle komedie: “Antiqua comoedia cum sinceram illam dsermonis Attici gratiam prope sola retinet, tum facundissimae libertertatis, et si est insectandis vitiispaecipua, plurimum tamen virium etiam in ceteris partibus habet” og om Lucilius (*ibid.* 94): “... libertas atque inde acerbitas et abunde salis”.

der nicht minder einseitigen Betonung der persönlichen Angriffe in der Satire; und so entstand die Definition.”⁹

Med udgangspunkt i og begreber fra denne antikke komedie- og satirepoetik kan vi hos Horats i selve sairepoeikken samt i *Ars Potica* og *Epistula II 1*, se stadierne i udviklingen af den gamle komedie og sammenlignelige elementer i romersk litteratur:

a) Det før-historiske, før-kunstneriske drama i form af bestemte ludi og dets oprindelse drama spiller naturligvis ingen rolle for komedien eller satiren, der begge er historiske genrer. Dog kunne disse ludi have en social-kritisk funktion, og som beskrevet i *Epistula II 1.139-155* danner de den baggrund, hvoraf den ældste omtalte, om end ikke klart formulerede romerske litterære tradition, de fescenniske vers med deres verbale licentia, udviklede sig.

b) Notare- og describere-stadiet: kærnen i den gamle komedie og i Lucilius’ satire: “siquis erat dignus describi, quod malus ac fur, quod moechus foret aut sicarius aut alioqui famosus, multa cu libertate notabant.Hinc omnis pendet Lucilius, hosce secutus” og 25-25: “sunt quos genus hoc minime iuvat, utpote pluris culpari dignos”, cf. *Satura I 10. 3-4*, *Satura II 1 .67-69* og *84-85*, *Epistula II 1. 145-148* og *154*, *Ars Poetica 281-284*, hvor *iure nocendi* i *284* kraftigt antyder det følgende stadie af ‘udarten’.

c) Stadie med ‘udarten’: *Satura I 4. 33*: “omnes hi meuun versus, odere poetas”, *Satura II 1. 1-2*: “nimis acer et ultra legem tendere opus” og *23*: “cum sibi quisque timet, quamquam est intactus, et odit”, cf. *Epistula II 1. 158-159*, *Ars Poetica 282*: “sed in vitium libertas excidit”.

d) lex-stadiet: *Satura II 1. 1-2*: “Sunt quibus in satura videar nimis acer et ultra legem tendere opus” og *81-83*: “sanctarum inscitia legum. Si male condiderit in quem quis carmina, ius est iudiciumque”, *Epistula II 1. 152-154*: “quin etiam lex poenaeque lata, malo quae nollet carmine quemquam describe” og *Ars Poetica 282-283*: “sed in

---

⁹ F. Leo, “Varro und die Satire”, *Hermes* 24 (1888), 67-84: 73.

vitium libertas excidit et vim dignam lege regi: lex est accepta". Denne lex, der nævnes i både græske og romerske traktater, er jo i forbindelse med beskrivelsen af ændringen fra gammel til mellemste og ny komedie en forenklet måde at fastsætte en større udvikling i historiske og litterære forhold. Den nævnes faktisk for første gang hér i Ars Poetica. Men selve tanken om denne lov går længere tilbage hvor langt er usikkert; om den har bund i faktiske love, kan vel ikke udelukkes.

e) Bagefter: Satura II 1. 83-84: "sed bona (sc. carmina) si quis iudice condideri laudatus Caesare", Epiustula II 1. 154-155: "vertere modum, formidine fustos ad bene dicendum delectandumque redacti", Ars Poetica 283-284: "chorusque turpiter obtcuit". Og de senere traktater viser lignende betragtninger over komedien, f. eks. i Euanthius 6: "novam comoediam repperere poetae, quae argumento communia magis et generaliter ad omnes homines ... pertinent" og i E libro gloss. I 3. 6: "postea autem omissa maledicendi libertate privatorum hominum vitam cum hilaritate imitabantur". Man tier, glæder, fingerer og taler generelt, ikke om enkeltpersoner. Der er med andre ord tale om modsætningen i Aristoteles' Poetikken mellem he iambiske idea og det, at digtningen taler katholu. Litteraturhistorisk er der som modsætning til den gamle komedie tale om elementer fra både den mellemste og den nye. For Horats er der mere enkelt tale om en forvandling med forbedring af æstetiske kvaliteter frem mod bona carmina. Vi kan sammenligne med opfattelsen af satiren og satirikerens i Satura II 1. 62-65:

cum est Lucilius ausus
primus in hunc operis componere carmina morem
detrahere et pellem, nitidus qua quisque per ora
cederet, introrsum turpis ...

Men at en sådan virksomhed i sig selv er moralsk og socialt retfærdiggjort, er ingen selvfølge. Vi har allerede set, hvordan en genre i praksis kunne 'udarte', og man kunne jo også bedømme den som i bund og grund forkastelig. Det hang under alle omstændigheder i høj grad sammen med social position og sikkerhed at kunne udøve satirens (eller komediens) *libertas* som ofte helt personlig kritik. Den etiske retfærdiggørelse for satireskrivningen er langt fra givet.

Den 'vilde' satiriker. Satiren og iamben: Horats' satirepoetik er i høj grad bygget op omkring anklager, der hviler på, at satirikeren er etisk eller socialt angribelig. I den offentlige sammenhæng er han så at sige steget ned fra talerstolen og ud midt i byen, som han angriber, og byen er også hans publikum. Det er hér, satiren i sin kamplyst ligner iamben, og satirepoetikken har form af forsvar som en retfærdiggørelse af genrens etisk angribende og forsvar som etisk forbedrende, i høj grad formuleret som hov imod anklager for blot at være ryggesløs nedrakning. Det iambiske element kommer især til udtryk i anklagen mod satirikeren for at være aggressiv, bitter og socialt utilpasselig og reaktionen over for ham er frygt og had. Som Horats f. eks. udtrykker det i Satura I 4. 33ff.: "omnes hi metuunt versus, odere poetas. / 'faenum habet in cornu'" osv. De anklager, som fremføres mod satirikeren, er ikke Horats' egne påfund, men er hentet fra lignende anklager hos Lucilius. Fra hans XXX. Bog har vi en række fragmenter, der også retfærdiggør satiren vha. anklager og ytringer af forsvar imod disse.¹⁰ Det gælder bl. a.: 1014 M: "idque tuis factis saevis et tristibus dictis" og 1015 M: "gaudes, cum de me ista foris sermobus differs". Disse fragmenter viser angrebene, og de følgende forsvaret: 1017 M: "haec tu simulas? nonne ante in corde volutas" og 1030 M: "nolito tibi me maledicere posse putare". Og Horats har ikke alene hentet enkeltnavne fra Lucilius; der er også klare tegn på efterligning i temaer. Således f. eks. i forholdet mellem 1014 M og Satura II 1. 21-22 eller 1015 M og Satura I 4. 78-79.

Selve den iambiske genre er litteraturhistorisk en slags stamfader til alle de genrer, der har med former for angreb og latter at gøre. Iamben repræsenterer som litterær genre vreden og det aggressive som en aktiv følelse og den individuelle retfærdighedsfølelse. Iambens angreb er ikke som den gamle komedies social-etisk retfærdiggjort, men er udelukkende personligt motiveret og personligt rettet. Horats skrev selv iamper, Epoderne, og også hér kan vi finde poetologiske elementer, bl. a. I Epode 6. 11-16:

cave, cave: namque in malos asperrimus
parata tollo cornua,
qualis Lycambae spretus infido gener
aut acer hostis Bupalos.

---

¹⁰ Jf. J. Christes, *Der frühe Lucilius* (Heidelberg 1971), 144-195.

an si quis atro dente me petiverit,
inultus ut flebo puer?

Noget lignende gør sig gældende i Horats' beskrivelse af den iambiske genres inventor, Archilochos i Epistula I 19. 24-25:

numeros animosque secutus
Archilochi, non res et agentia verba lycamben.

Der var også en anden side af den satiriske tradition, som Horats anerkendte, men lagde afstand til, nemlig diatriben; som i Satura I 4. 13-16:

nam ut multum, nil moror, ecce
Crispinus minimo me provocat 'accipe, si vis,
accipiam tabulas; datur nobis locus, hora,
custodes; videamus, uter plus scribere possit'.¹¹

Diatribens genstand er den menneskelige dårskab og menneskes forfald til *vitia* som f.x. utilfredshed med tilværelsen, *avaritia* og magtbegær. Omvendt prædiker den *virtus*, venskab og foragt for materiel besiddelse m. m. Formen er det personlige foredrag med indlagte dialoger med fiktive *adversarii*, fremført i en blanding af alvor og humor, med exempla og billeder fra dagliglivet, fabler m. m. – altså på mange måder en genre, der ligner den romerske verssatire. Men i forhold til den 'vilde' satire og iamben nævnt ovenfor skal det iagttages, at diatribe-skriveren er gadens prædikant, ikke dens nedrækker; men begge grupper er sociale outsiders, og litterært og stilistisk er der i begge tilfælde tale om det selvbevidst snakkesalige, der står i kontrast til Horats' neddæmpede kunstneriske satire-ideal. Alligevel benægter han ikke diatriben som en del af satirens forudsætninger og tradition. Som han i Epistula II 2.59-60

---

¹¹ Sml. Satura I 1. 120-121:

ne me Crispinus scrinia lippi
conpilasse putes, vm non amplius addam.

Crispinus var en samtidig diatribe-skriver, der i følge pseudo-Acros kommentar til Satura I 1. 120 var en meget-talende filosof og digter af soisk observans. Han bliver sammen med Lucilius nævnt af Horats som kontrast til Horats' egen mere økonomiske og forfinede stil.

siger med henvisning til diatribens fremmeste repræsentant, Bion fra Borysthenes, i forhold til både oder og iamber:

carmine tu gaudes, hic delectatur iambis,
Ille Bioneis sermonibus et sale nigro.

Selv om Horats ikke ville være moralprædikant og ikke mindst adskilte sig fra diatriben i stilistisk henseende, og selv om satiren af Horats og andre ofte kaldes sermo, altså samtale og ikke enetale, er der i diatribens etik, dens blanding af alvor og humor og i bestemte litterære midler som dialog og fortælling alligevel mange lighedspunkter mellem Horats' Saturae og det, vi kender til denne genre.

2) Den private sammenhæng

Det drivende element og vidnesbyrd hér er netop samtalerne blandt personer af bestemte typer. Det private liv i antikken var mere end vores privatliv, og omvendt var den sociale verden mere end den offentlige. Det var nemlig hér, at man kan se nogle bestemte typer udfolde sig og det ofte med en ironisk-kritisk distance fra Horats' side. De mest påfaldende typer kan følges tilbage til den gamle komedie og findes i teorien fra Aristoteles til Cicero; i modsætning til den *re eiron*-type er der først og fremmest tale om *alazon*- og *bomolochos*- (på latin og i satirepoetikken: *scurra*-) typerne, der jo begge er fund for satirikerens vid og bid; *bomolochos*-typen er kendetegnet ved at søge humoren for enhver pris og sin verbale ryggesløshed.

I Satura I 4. 81-93 kan vi i satirisk sammenhæng se et eksempel på den private kreds, der udstiller formastelige i form af bagtalere, løgnere, falske venner og hyklere:

absentem qui rodit, amicum
qui non defendit alio culpante, solutos
qui captat risus hominum famamque dicacis,
fingere qui non visa potest, commissa tacere
qui nequit, hic niger est, hunc tu, Romane, caveto.
saepe tribus lectis videas videas cenare quaternos,
e quibus unus amet quavis aspergere cunctos
praeter eum qui praebet aquam; post hunc quoque potus;

condita cum verax aperit praecordia Liber,
hic tibi comis et urbanus liberque videtur
infesto nigris; ego si risi quod ineptus
pastillos Rufillus olet, Gargonius hircum,
lividus et mordax videor tibi?

Typerne er her også betegnet med en række komiske 'fagudtryk', der som hele situationen refererer til det verbale vid over for andre mennesker. At beskrive denne person og hans stil og form. Der er ikke blot tale om at fortælle vittigheder og den slags; det drejer sig om at handle over for andre verbalt og som oftest at være morsom på andres bekostning. I 82-83 møder vi *scurra*-typen, der bevidst søger at opnå et ry for vid. De gloser, der i teoretisk sammenhæng benyttes til at beskrive denne person og hans form og stil, er især *dicax*, der betegner det pointerede, kort udtrykte vid, *comis*, der hentyder til behagelighed i væsen især over for venner, og *urbanus*, der er en af de virkelig vanskelige gloser, som en Quintilian kunne bruge 11 paragraffer på at diskutere; *urbanus* har grundlæggende at gøre med det at være fra byen modsat fra landet og med at kunne begå sig i byens sociale verden.¹²

Den antikke teori, der kan give en teoretisk baggrund for Horats' satirepoetik på dette felt, er teorien om det komiske (*Peri gelouin / De ridiculo*). Således siger Cicero i *De orat.* II 236, hvor han bringer en angivelse af latterens ophav: "locus autem et regio quasi ridiculi nunc iam id proxime queritur turpitudine et deformitate quadam continetur; haec enim ridentur vel sola vel maxime, quae tantum et designant turpitudinem aliquam non turpiter".

Vi kan her se, hvordan humoren afgrænses i forskellige retninger i forhold til frisproget, det lavkomiske, det obskøne, det invektiv-agtige, det ondskabsfulde, det patetiske eller det alvorlige. Der er her tale om, at det teoretiske bevæger sig fra det retoriske til det etiske med begreber om den rette sociale opførsel snævert formuleret som begrebet om det passende, *to prepon (decorum)*, særligt som begreberne var blevet

---

¹² Jf. især M. A. Grant, "The Ancient Rhetorical Theoretical Theories of the Laughable", *Univ. Of Wisc. Stud. in Lang. And Lit.* 21 (1924), især 119ff. Austin skriver i sin kommentar til Cicero, *Pro Caelio*: "An adequate translation of urbanitas is impossible. It is not only an abstract idea, but an attitude of mind; it represents all that seemed to a Roman gentleman to constitute 'good form' in manners, the opposite of the borish clumsiness of those rustici who had not the advantage of living in the urbs."

behandlet af Panaitios i hans forening af akademisk-peripatetisk og stoisk etik og som kan findes i Ciceros *De officiis*, særligt i I 103-104 og 132-137.¹³ I 103-104 retfærdiggøres først *ludus et iocus* over for tilværelsens alvorligere sider, hvorpå Cicero skelner imellem to typer af social humor, der kan give et indtryk af den verden, de typer og den humor, der findes i Horats' *Saturae*: “duplex omnino est iocandi genus, unum inliberale, petulans, flagiciosum, obscenum, alterum elegans, urbanum, ingeniosum, facetum”. I 132-137 uddybes sammenhængen mellem talen, opførslen og personens karakter med bestemmelsen af et *sermo*-ideal. Det sker ved at modstille *sermo* og *contentio*, hvilket i bund og grund er en skelnen mellem den offentlige og den private sammenhæng: *contentio* er den offentlige tale, retorikkens område, mens *sermo* hører hjemme “in circulis, disputationibus, congressionibus familiarium”, som det hedder i 132.

3) Den personlige sammenhæng, satirikerens som *ensor sui*

Hvis man betragter Horats' *Saturae* og satirepoetik i overblik, kan man se, at han bevæger sig fra rollen i den gamle komedie som byens censor med hans *libertas* og frisprog over den private sammenhæng som den kritiske og spøgefulde rolle som en deltager i kredsen af *amici* til satiren som den personlige dannelse og satirikerens som *ensor sui*. Horats overtager og omfortolker også hér de centrale begreber i forhold til satirens poetik. Disse begreber kendes fra den antikke etik, som i høj grad kan sammenlignes med Horats' fremstilling.

De særligt relevante passager hér af *Saturae* I 4. 101-140, II 1. 30-35 og II 1, 57-60, der alle har relation til former for satirikerens forsvar, der kombineres med konkrete eksempler på menneskelige *vitia* og *studia*, der jo grundlæggende er satirens årsag og grundlag. Vi kan bl.a. se, at selv i *Satura* I 4, der åbnede med de citerede vers 1-10 om Horats' forhold til både den gamle komedie og Lucilius, viser 101-106 godt nok et ekko af 3-7, men også hans omfortolkning af traditionen:

... quod vitium procul a fore chartis,
atque animo prius, ut siquid promittere de me
possum aliud vere, promitto. liberius si

---

¹³ Om Panaitios jf. især L. Labowsky, *Die Ethik des Panaitios* (Leipzig 1934).

dixero quid, si forte iocosius, hoc mihi iuris
cum venia dabis: insuevit pater optimus hoc me,
ut fugerem exemplis vitiorum quaeque notando.

Ekkoet af 3-7 er tydeligt, men det nye og vigtige er exempla. I de følgende vers får vi nogle konkrete exempla, der viser faderens pædagogiske metode i opdragelsen af den unge Horats: opfordring til den rette levevis vha. afskrækkende eksempler på *vitia*, der dækker de for satiren så gængse *vitia* som f. eks. *avaritia* eller modpolen ødselhed, forskellige former for udskejelser m.v., og de positive opfordringer går især på at udvise nøjsomhed og mådehold.

Til sidst vil jeg præsentere den latinske tekst og min oversættelse af en ode af Horats (*carpe diem*-oden: *Carmina* I 11), der måske mere end noget andet siger noget om livet, om end sammenhæng og udgangspunkt mildest talt er anderledes. Oden er egentlig adresseret til en ung pige, Leukonoe, der står foran livet, ikke til en erfaren og livsklog mand. Indholdet i oden er ikke udtryk for den højeste filosofi, og de poetiske figurer er måske ikke enestående; men det er utrolig god latin:

Tu ne quaesieris (scire nefas), quem mihi, quem tibi
finem di dederint, Leuconoe, nec Babylonios
tentaris numeros. ut melius, quidquid erit, pati!
seu pluris hiemes seu tribuit Iuppiter ultimam,
quae nunc oppositis debilitat pumicibus mare
Tyrrhenum: sapias, vina liques, et spatio brevi
spem longam reseces. dum loquimur, fugerit invida
aetas: carpe diem, quam minimum credula postero.

(Spørg ej om, kære ven - for det er galt helt at forstå det mål,
guder satte for mig, satte for dig; hold dig så væk fra tal
brugt i astronomi! Tag det, der sker, som det sker! Det er bedst.
Enten Juppiter gi'r vintre endnu, eller det nu er slut,
nu hvor vinteren slår ind imod kaj, bolværk og ud mod hav.
Tænk dig om, gør din vin klar til en tår, tøj alle vide håb
i det liv, der er kort! Mens vi fik talt, fløj vores træge tid.

Pluk så dagen og stol kun ganske lidt på den, der er på vej!)

Tak Bepi